
SZÉLJEGYZETEK A MAGYAR CSALÁDNÉVATLASZ ELŐMUNKÁLATAI KÖZBEN¹

1. 2009 nyarán megkezdődtek a szinkrón magyar családnévátlasz előmunkálatai. A készülő munka – nyugodtan állíthatjuk – nagyon régóta váratott magára. Ám objektív és szubjektív okai egyaránt említhetőek annak, miért csak most került sor ennek a nem kis vállalkozásnak a kivitelezésére (vö. VÖRÖS 2007, 2008a). Objektív okként említhető, hogy nem állt rendelkezésünkre olyan adatbázis, amely kellő alapot teremtett volna az atlasz elkészítéséhez. Továbbá utalnunk kell az ehhez létfontosságú számítástechnikai háttér hiányára, hiszen a kivitelezéshez szükséges hardverek és szoftverek az utóbbi időszakban érték el azt a fejlettségi szintet, hogy velük az ilyen nagyságrendű adatbázisok is különösebb gond nélkül feldolgozhatók legyenek. A szubjektív okokkal nem kívánok különösebben foglalkozni. Elég, ha ezzel kapcsolatban csak arra utalunk, hogy a családnévátlasz elkészítéséhez a nyelvésztársadalomnak szakmailag felkészültebb idősebb rétege csupán az utóbbi időkben ismerkedik a modern technika kínálta nyelvészeti felhasználási módokkal.

Az itt adott keretek nem teszik lehetővé az előzmények és az előkészületek hosszas taglalását. Csupán arra hagyatkozhatunk, hogy a korpusz mennyiségi és egyéb mutatóit ismertessük. Ugyanakkor itt látom szükségesnek indokolni, miért kerültek bele a válogatásba olyan családnévek térképei (is), amelyeknek nagyon kevés a névviseelőjük. Ennek egyszerű a magyarázata: ezzel is szerettem volna jelezni, hogy a készülő szinkrón magyar családnévátlaszt adott esetben nem csupán szakemberek, hanem a családi gyökereiket kereső, nevük eredete után kutakodó laikusok is bizvást használhatják.

1.2. Az adatbázis a 2009. január 1-jei állapotokat tükrözi. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a 10 165 833 fős lakónépesség családnéveit találjuk benne. Nem tartalmaz *-né* képzős asszonyneveket, hiszen minden adat a születési nevet takarja. Kivételt csak két réteg képez ez utóbbi kitétel alól: az egyiket az olyan nevek alkotják, amelyeket a névgazdák hatóságilag engedélyezett névváltoztatással vettek fel. A másikat azok, amelyek névviseelői nem Magyarországon és/vagy magyar állampolgárként lettek anyakönyvezve, ezért az okmányaikban feltüntetett nevük alakja részben eltér a nálunk honos gyakorlattól. Ebben a csoportban említhetők a szláv patronimikumképzővel ellátott családnévek (pl. *Akszentova*, *Horvátová* stb.). Ez utóbbiaknak lexikai szempontból nem szerves tartozéka az *-ova*, *-ová* birtokos képző. Ez a tény természetesen általában nem okoz különösebb gondot; velük kapcsolatban csupán akkor merül fel gond, ha egy névtípusnak az alakváltozatait akarjuk meghatározni. A korpuszban szép számmal találunk különféle betűjeles, összetett és kettős, elvértve hármas családnéveket. Az összetett és

¹ Ezúton szeretném megköszönni lektoromnak, Hajdú Mihálynak a kéziratához fűzött értékes észrevételeit.

többes családnévek ortográfiai szempontból a dolog természetéből adódóan három alcsoportot alkotnak: egy részük két, ritkábban annál több különírt tagból áll; másik részük kötőjeles; harmadik csoportjuk egybeírt összetétel. A feldolgozás, egyértelműsítés és kódolás során ez utóbbiak besorolása jelenti a legtöbb gondot, ugyanis sok esetben nehéz eldönteni, hogy az összetétel a családnév vagy a közszó létrejöttékor keletkezett-e. Ez a tény ugyanis nagyban befolyásolja a minősítést. Egy példával illusztrálva: a *Kiskovács* esetében úgy is keletkezhetett a név, hogy először a *kis Kovács* jelzős szerkezet jött létre, amelynek két tagját a későbbiekben tulajdonnevesülve egybeírták. Ám példánk úgy is keletkezhetett, hogy a *Kis* és a *Kovács* tulajdonnév lett összekapcsolva, és az egybeírás során az utótagot egy idő múlva *kis* kezdőbetűsen írták. A kódoláskor elvileg mindkét eset más minősítést kívánna. Ám a gyakorlatban megfelelő támpontok híján az ehhez hasonlókat nehéz, sőt esetenként szinte lehetetlen szétválasztani. A korpusz jellemzőjeként említhetjük, hogy az idegen nevek a magyarországi gyakorlatnak megfelelően magyaros helyesírással lettek felvéve a nyilvántartó adatbázisába. A rövid ismertetésben utolsóként említem, hogy földrajzilag lényegileg minden adat pontosan lokalizálható: településhez, esetenként településrészhez; Budapesten és a megyei jogú városok közül Debrecenben, Győrött, Miskolcon, Pécsen és Szegeden kerületekhez és/vagy utcákhoz is köthető.

1.3. Jogosan vetődik fel a kérdés az olvasóban, mennyiben fog kapcsolódni a szinkron magyar családnévatlasz más, már meglévő nyelvatlaszokhoz. Továbbá arra is választ kell adnunk, hogy vajon a családnévatlasznak lesznek-e olyan sajátosságai, amelyek megkülönböztetik az összes többi ilyen jellegű geolingvisztikai munkától. Az elsőre azt válaszolhatjuk, hogy az atlasz a tervek szerint alapvetően követni fogja azokat az elveket és hagyományokat, amelyeket az elődök kicsiszoltak és/vagy lefektettek. Az utóbbira azt mondhatjuk, hogy a családnévatlasz minden korábbi munkától különbözni fog, hiszen térképei, amint fentebb erre utaltunk, a teljes magyarországi családnévállomány figyelembevételével készülnek el. Eszerint tehát az adatok értékelésekor nem kell számolni a reprezentativitásból fakadó pontatlanságokkal. További különbségként említhető, hogy a korpusz valóban egy adott statisztikai állapotot rögzít, hiszen a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala a 2009. január 1-jei eszmei időpont szerinti nyilvántartását tette hozzáférhetővé. Ez esetben tehát nem beszélhetünk szinkron dinamizmusról, mint ahogy azt tesszük például egyes nyelvjárási atlaszok korpuszáinak jellemzésekor. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az adatbázis minden olyan élő személy családnévét tartalmazza, akit a magyarországi statisztikák a jelzett időpontban lakcímmel vagy anélkül nyilvántartottak.

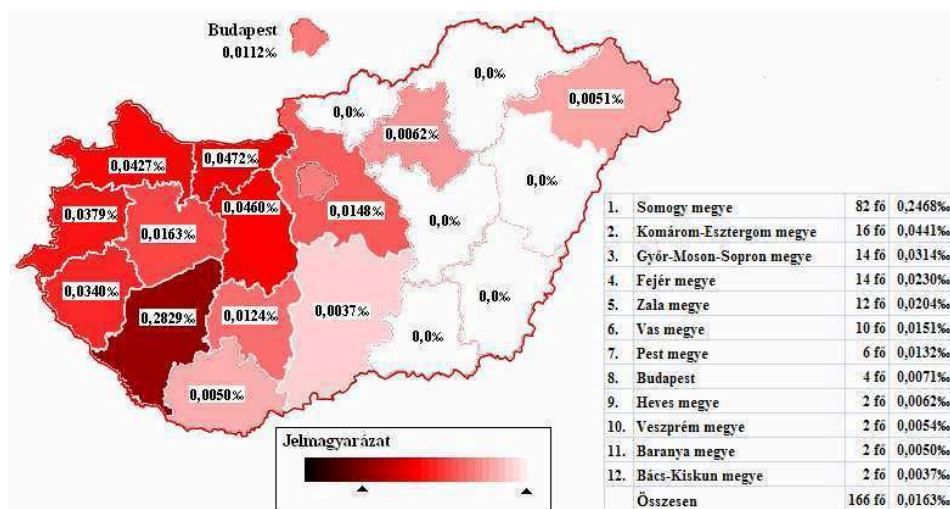
1.4. A készülő családnévatlasz elsősorban a névtanos szakemberek érdeklődésére tarthat számot, de más nyelvészeti szakterületek is bőségesen meríthetnek belőle. Forgatása mindenekeelőtt nyelvtörténeti, azon belül hang-, morfológia- és helyesírás-történeti kérdések megválaszolásához nyújthat segítséget. Semmiképpen sem hagyhatók figyelmen kívül onomatodialektológiai, szóföldrajzi hozadécai. Ezenkívül várhatóan történeteszek, honismerettel, néprajzzal, népiségtörténettel, migrációs kérdésekkel és kisebbségkutatással foglalkozó szakemberek érdeklődésére is számot tarthat.

A korpusz feldolgozásakor a kezdeti látványos eredmények után hosszasan munkálataikra kell számítani. Legegyeszerűbb feladat egyes nevek megyei, regionális bontású

térképeinek összeállítása. A tervek szerint legkorábban ezek publikálására kerülhet sor. Ezt követően országos és megyei bontásban készülhetnek térképek, amelyek egy-egy név kisebb régiók és települések szerinti lokalizálását is lehetővé teszik. A korpusz nagyságából fakadóan a legnagyobb feladatot a morfológiai jelenségeket bemutató térképek összeállítása jelenti, ugyanis ahhoz, hogy ezek elkészüljenek, az egész adatbázist egyértelműsíteni és kódolni kell.

2. A továbbiakban néhány térképlap segítségével, illetve az azokhoz fűzött rövid észrevételekkel szeretném felvillantani a készülő atlaszban rejlő lehetőségeket.

2.1. Elsőként egy szláv eredetű közsóra visszavezethető családnévvvel foglalkozunk. A *Loncsár* családnévre a közelmúltban VÖRÖS OTTÓ kollégám hívta fel a figyelmemet. Információi szerint a névvel viszonylag gyakran találkozott a Muravidéken. A beszélgetést követően azonnal visszakerestem VARGA JÓZSEF forrásaiból a kérdéses névtípust (VARGA 2003), majd lekérdeztem az adatbázisból. Az adatokat térképre víve arra kerestem a választ, nyelvföldrajzuk alapján lehet-e arra következtetni, hogy ez utóbbiaknak magyar viszonylatban melyik déli szomszédunk nyelve lehetett az átadója: a szlovén, a szerb vagy a horvát. Tudni kell, hogy a *lončár* közsóként mindhárom imént említett szláv nyelvben foglalkozást jelent, s a mi *fazekas*-unknak feleltethető meg. Eszerint családnévként a magyar *Fazekas*, *Gerencsér* ~ *Göloncsér* névcsaládjába is beletartozik. (Szlovákiában a Nagyszombati kerületben, Pöstyén térségében *Loncsár* – ma: Kočín-Lančár – nevű település is létezik.)

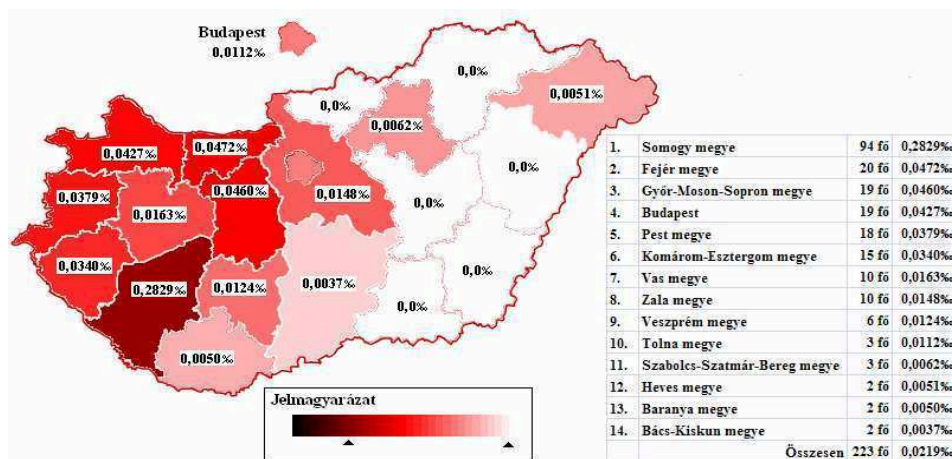
1. ábra: A *Loncsár* és *Loncsar* családnevek nyelvföldrajza

A *lončár* (< szlv. *lonec* 'fazék' + *-ár* 'foglalkozásnév-képző') közsót mind a szlovén, mind a szerb és a horvát szótárakban megtaláljuk. E nyelvekben szintén foglalkozás megnevezésére szolgál: szinonimája a **gr̨nbčarb*-nak, amely semmiképp sem tévesztendő

össze a 'határör' jelentésű *graničár* közszóval. A szinonimitásnak ez a jellegzetesen délszláv alakpárja minden bizonnyal az ósszláv, de legkésőbb az ószláv **r* > *l* hangváltozás következtében jöhetett létre, amely megteremtette a későbbi szóhasadás feltételét.

A *Loncsar* ~ *Loncsár*-ral és *Lancsár*-ral a tövükben található közszo alapján az ugyancsak családnévként funkcionáló *Lancsa* is rokonságba hozható (ez utóbbiból 34-et talált a kereső a szinkrón magyar névállományban). Viszonyuk keletkezéstörténetük alapján olyanféle lehet, mint a magyar *Fazekas*-é és *Fazék*-é. Gyanítható, hogy a használati tárgy megnevezésére szolgáló szl. *loncsa* is magyar ajkon vált előbb foglalkozás-, majd családnévvé, ahogy a *pajzs*-ból a *Pajzs*, a *fazék*-ból a *Fazék*, a *szij*-ből a *Szj* stb.: vagy a foglalkozást szimbolizáló tárgy pusztá nevének családnévesülésével, vagy a *pajzsgyártó* > *pajzs* > *Pajzs* típus mintájára magyarázva. A kutatással kapcsolatos előzmények közül itt kell szólnunk arról, hogy egy másik tanulmányomban (VÖRÖS 2009a) több térkép segítségével mutatom be a *Fazekas* és a *Gerencsér* (*Gölöncsér*) családnévek nyelvöldrajzát. Az utóbbinak külön is térképre vetítettem az illabiális és labiális alakváltozatait. Különösebb meglepetést nem okozott, hogy a *Fazekas* inkább a Dunától keletre, a *Gerencsér* ~ *Gölöncsér* inkább attól nyugatra dominál a szinkrón magyar névállományban. A labiális *Gölöncsér* és annak alakváltozatai a Dél-Dunántúl szláv eredetű népességének földrajzi térségeit fedik le. A labialitás természetesen nem a töben szereplő közszo etimológiájával hozható összefüggésbe.

Az 1. ábra alapján viszonylag egyértelműnek tűnik, hogy a *Loncsár* családnév vagy legalábbis annak közszo alapa délről érkezett nyelvünkbe. A térkép szerint leginkább a horvátból és a szlovénból, de hogy egy-egy településre melyikből, azt csak a népességmozgások és etnikai viszonyok ismeretében lehetne egyértelműen meghatározni.

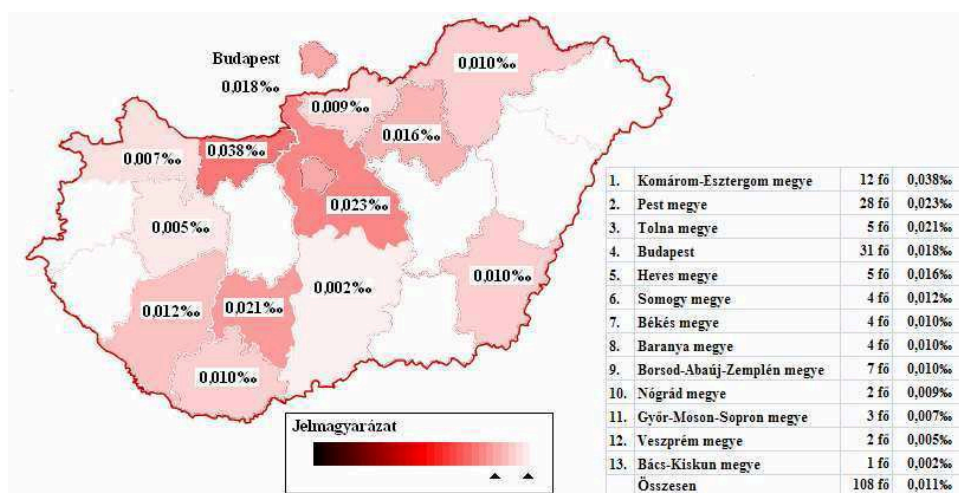

2. ábra: A *Loncsár*, *Loncsar* és *Lancsár* családnévek nyelvöldrajza

Alapvetően a 2. ábra térképe sem írja fölül az iménti megállapításokat, de feltétlenül árnyalja azokat, hiszen a *Loncsár* (~ *Loncsar*) és a *Lancsár* adatainak egyesítése után is döntően dunántúli névnek tűnnek a szóban forgó családnévek. Ugyanakkor mikrokutatások

segítségével kell majd a későbbiekben választ keresni arra, hogy Heves, Bács-Kiskun és főképpen Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékbe belső vagy külső migráció útján kerültek-e ezek a nevek. Az sem mellékes, hogy mikor történt mindez. A nyelvföldrajz ezekre a kérdésekre nem tud érdemi válasszal szolgálni, de arra mindenképpen alkalmas, hogy segítségével kérdéseket fogalmazzunk meg.

2.2. Szlovákiai kutatásaim során pár éve a Mátyusföldön található Alsó- és Felsőszeli-ben gyűjtettem történeti és szinkrón családnévanyagot. Akkor figyeltem fel a *Füzék* családnévre, amellyel később részletekben több tanulmányban is foglalkoztam. A CsnSz.-ban kutakodva meglepetéssel tapasztaltam, hogy a történeti anyagban nem sikerült adatolni, bár LIPSZKYre utalva az is egy praediumra vezette vissza, amelyet LIPSZKY szerint (1808: 190) egykori lakói elhagytak. 2009 kora tavaszán újfent visszatértem a témára (VÖRÖS 2009b), ugyanis az Újvári ejálet anyagában felfigyeltem egy ismerős csengésű helynévre, *Fizik tő-re* (vö. az E 16. számú térképen: BLASKOVICS 1993: 410; illetőleg Báli ben Dzsáfer tímárja javadalmainak összeírásában: BLASKOVICS 1993: 372), amelyet nem volt különösebben nagy feladat azonosítani a mai *Almásfüzitő* toponimánk utótagjával.

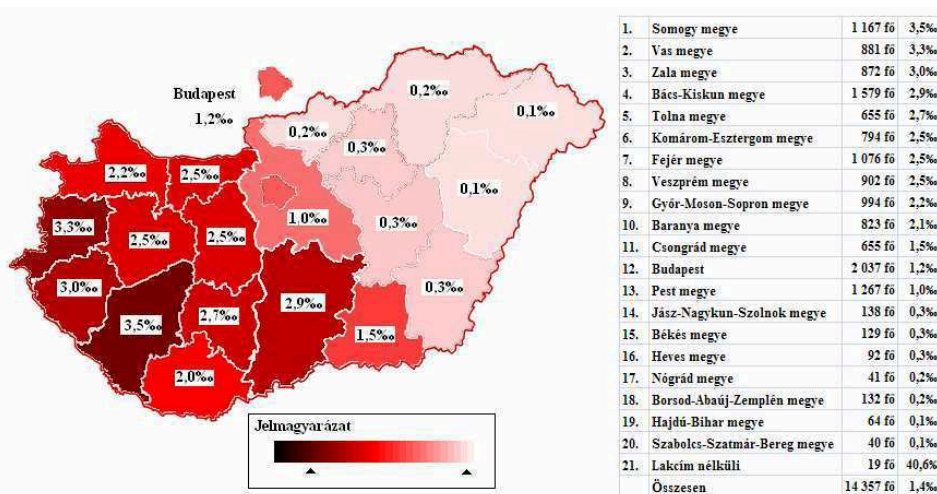
3. ábra: A *Füzék*, *Füzik*, *Füzik* családnév területi eloszlása

A helynév alapján szlovákiai és magyarországi online telefonkönyvek, valamint a ĎURČO-féle adatbázis segítségével (ĎURČO 1998) azonnal kutatni kezdtem a név alakváltozatait és azok nyelvföldrajzát. A források alapján akkor annyit sikerült megállapítani, hogy az illabiális alakok főként a szlovákiai magyar nyelvterület palóc régiójában, illetőleg az attól északra fekvő, szlovákok lakta területeken lelhetők fel. Ezzel szemben labiálisakat Nyugat-Szlovákia magyarok lakta régióiban, illetve Magyarországon találtam. Ez utóbbiakat döntően a Dunakanyartól nyugatra fekvő régió viszonylag szűk magyarországi északi sávjához kötöttem. Szórványos adataim voltak Baranyából; ezekről sejtettem, hogy a második világháború utáni lakosságcsere révén kerülhettek oda – talán

épp Felsőszeliből, hiszen a falu kitelepített népességének egy része éppen Baranyában lelt új otthonra. Magam is várakozással tekintettem a magyarországi adatbázis alapján kirajzolódó helyzetképre, amely sok tekintetben árnyaltabban képes bemutatni a *Füzék*-nek és alakváltozatainak az országhatáron belüli nyelvföldrajzát. A 3. ábra nem okozott különösebb meglepetést: a fellelhető 108 névegyed mindegyike labiálisnak bizonyult.

Három alakváltozatot sikerült kimutatni: *Füzék* (78 névviselő), *Füzik* (26 névviselő) és *Fűzik* (4 névviselő). Az ábrán Pest megye okozott csak némi zavart, de az alaposabb elemzés után hamar egyértelműsödött, hogy az ide tartozó adatok jelentős része valóban a Dunakanyar vonalától keletre és nyugatra sűrűsödik, tehát semmiképpen sem szóródnak szét a megye egész területén. Ezt azonban az adatbázis teljes feldolgozottságának, illetőleg a településhálózatot térképezni tudó szoftver hiányában még nem tudom bemutatni. A Tolna megyei és a délnyugat-dunántúli adatokról ugyancsak sejthető, hogy azok oksági összefüggésbe hozhatók a mátyusföldi lakosságcserével (vö. VÖRÖS 2008b). Ennek pontos kiderítése azonban már nem csupán a névtanosok feladata.

2.3. A *Füzék* családnévnek és alakváltozatainak vizsgálata arra is ráirányítja a figyelmünket, hogy a készülő családnévátlasz megfelelő előkészítés után onomatodialektológiai vizsgálatokra is kiválóan alkalmas. Ennek illusztrálására a *Vörös* és a *Veres* családnévnek, illetőleg azok alakváltozatainak a térképre vitelét hozom fel példaként. Onomatodialektológiai jelenséggel a szlovákiai magyar nyelvterületen korábban már magam is foglalkoztam (VÖRÖS 2002, 2003, 2004: 218–25), s felvidéki példáim egyike éppen a *Vörös* ~ *Veres* nyelvföldrajzának bemutatására irányult.

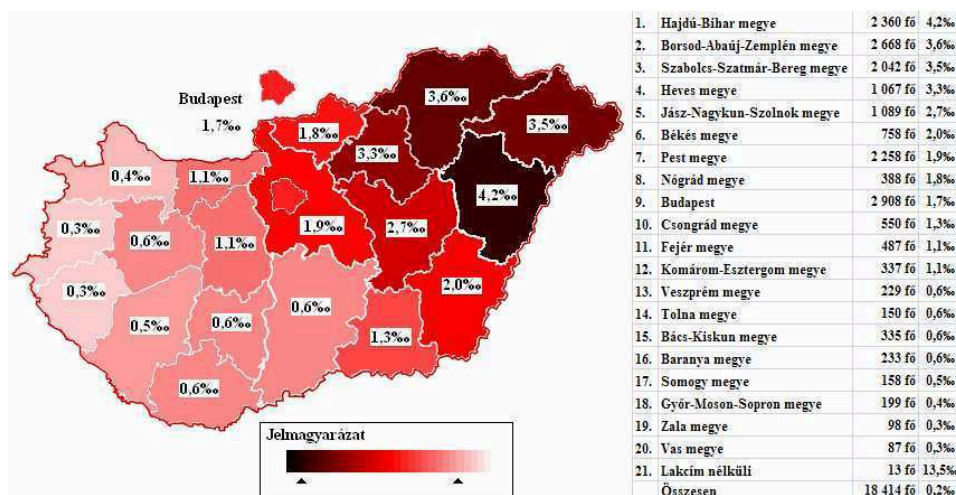

4. ábra: A *Vörös* családnév területi eloszlása

Mind a labiális, mind pedig az illabiális neveknek több alakváltozatuk létezik, amelyek ejtésükben nem, csak íráskéjükben különböznek. A labiális és illabiális alakokból a magyar családnévállományban a 2009. január 1-jei állapot szerint összesen 32 838 névviselőt tartunk nyilván.

Az illabiális alakváltozatokból van több: az idetartozó nevek 56,14%-a. Alakváltozataik a következőképpen oszlanak meg: *Veres* (15 898), *Veress* (2 532), *Veresh* (4). A *Veresova* (1) és *Veresová* (1) alakokat a *Veres* alá soroltam be, hiszen e patronimikumképző, amellyel a nők családfőhöz tartozását szokás kifejezni a szláv nyelvekben, lexikai szempontból nem szerves tartozéka a családnévnek. *Vörös* (14 302), *Vöröss* (68), *Veöreös* (18), *Weöres* (9), *Veörös* (6), *Veörös* (1). A 7 *Vörösová*-t a fenti indokok alapján itt is a *Vörös* alá soroltam be.

Természetesen az imént felsorolt alakváltozatoknak is megvan a maguk nyelvföldrajza, ám ezzel most nem kívánok foglalkozni. Helyette rátérünk a labiális és illabiális alakok területi tagolódásának tárgyalására. A 4–5. ábra összességében a várakozásoknak megfelelő eloszlást mutat: a Dunántúlon túlsúlyban vannak a labiális, a Dunától keletre eső területeken pedig az illabiális alakok. Az *ö*-zés jellegéből fakadóan nem mindenütt jelent választóvonalat a Duna folyása, ugyanis Bács-Kiskun megye területén némely dunántúli megyénél is nagyobb koncentrátságban vannak jelen a labiális alakok.

5. ábra: A *Veres* családnév területi eloszlása

Labialitás-illabialitás tekintetében Csongrád megye kellően kiegyenlítettnek tűnik. Ugyanígy Budapest is, de ez nyilván azzal magyarázható, hogy a fővárosban a ritka neveket leszámítva minden jelenségben tükröződik az ország központjának „olvasztótégely” jellege, hiszen a belső migráció leginkább ezt a város érintette az ország minden tájáról. Így van ez ma is, csakúgy, mint hajdan. Ha a többi térképet megvizsgáljuk, azokon is megfigyelhetjük, hogy Budapestet általában középpértékekkel tudjuk jellemezni. A palóc területeken első pillantásra meglepetést okoz, hogy az illabiális alakok okán nem itt színeződik el legerősebben a térkép. Viszont ha a két térképet együtt szemléljük, megállapíthatjuk, hogy nem az illabiális alakok viszonylagos hiányával van dolgunk. Inkább arról van szó, hogy a megye összlakosságán belül magából a névtípusból van

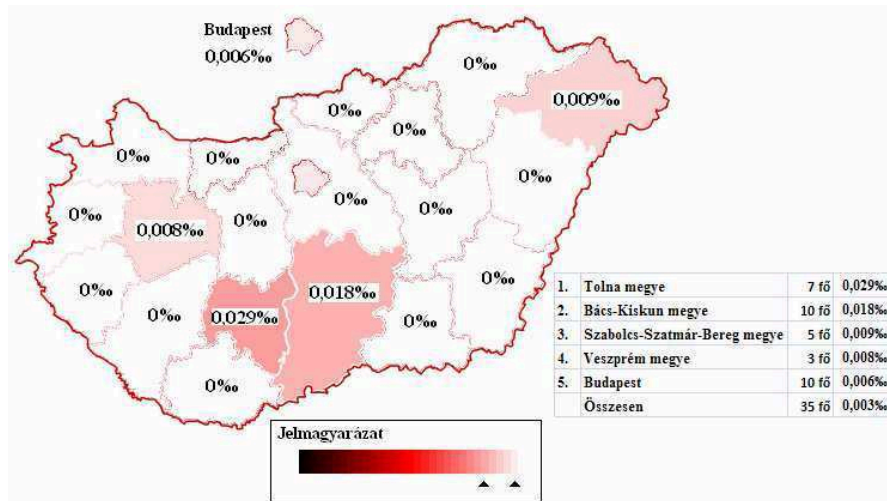
relatív kevesebb más régiókhöz képest. Erre enged következtetni az a tény, hogy a labiális alakok ezrelékben megadott értékei majdnem itt adják ki a legkisebb értéket.

Tanulságosnak tűnik összevetni az *ő-ző* alakok szinkrón nyelvföldrajzát a családnevek 16. századi *ő-zéséről* HAJDÚ MIHÁLY által mondottakkal (HAJDÚ 1987: 446). Azonnal szembeötlenek a hasonlatosságok, amelyek HAJDÚ térképén az *ő-ző* és a 4. ábrán található *Vörös* nyelvföldrajzában megmutatkoznak.

2.4. A következő két térkép onomatodialektológiai, szóföldrajzi és nyelvtörténeti érdekessége okán került a tanulmányba.

Előljáróban feltétlenül említést érdemel, hogy egy másik tanulmányomban (VÖRÖS 2009a) hasonló vizsgálatot végeztem a *Juhász* és *Ihász* családnevek felhasználásával. Akkor arra a megállapításra jutottam, hogy a *Juhász*, bár az egész országban szép számban adathozható, alapvetően a Dunától keletre lévő országrészben meghatározó. Ezzel szemben az *Ihász* szinte kizárólag a dunántúli megyékben bukkan fel. Nem mondtam ki, ám sugalltam, hogy nemcsak a szóban forgó két névvel, de azok közszavaival kapcsolatban is nyelvföldrajzi következtetéseket vonhatunk le a családnevek kialakulásának időszakára, még ha kellő óvatossággal tesszük is azt.

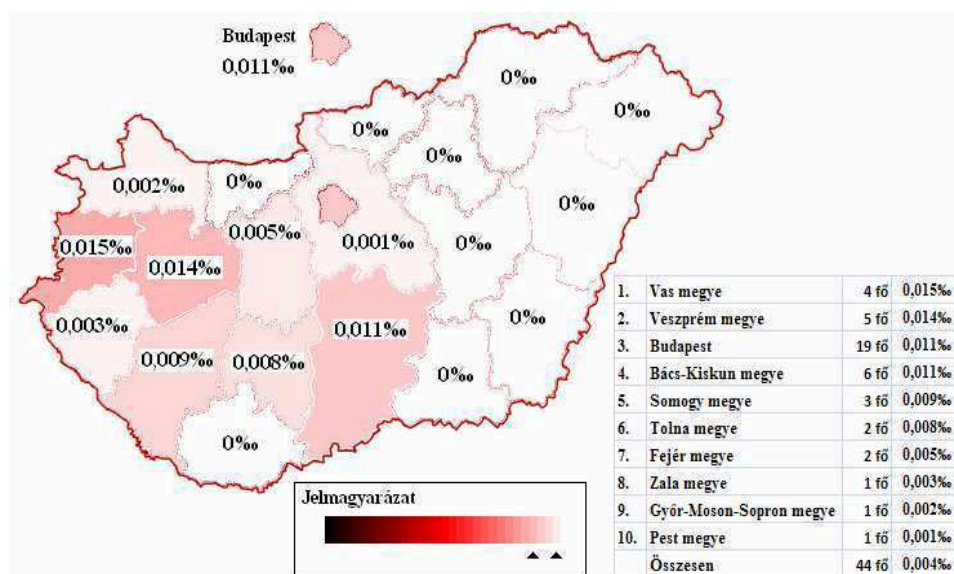
Az alábbiakban tárgyalt két névnek, a *Juharos*-nak és az *Iharos*-nak az előbb említettekhez képest léptéknyivel kevesebb adatát tudtam lekeresni. Ez az adatmennyiség korántsem ad kellő alapot messzemenő következtetések levonására, ám kiválóan alkalmas arra, hogy térképek segítségével összevegyük a korábbi és mostani eredményeket. A tavábbiakban tehát – dacára a szűkös kereteknek – erre teszünk kísérletet.

6. ábra: A *Juharos* családnev nyelvföldrajza

A 6. ábrán a *Juharos* 35 adatának nyelvföldrajza önmagában csak annyit mutat, hogy négy megyében fordul elő, s leginkább Tolna és Bács-Kiskun megyékben találkozhatunk vele. Az *Iharos* 44 adatának földrajzi tagoltsága azonban megerősíti azt a korábbi

megfigyelésemet, hogy a szókezdő helyzetű *jo*, *ju* ($> ji$) $> i$ ómagyar kori hangváltozás főként a Dunántúlon mehetett végbe, legalábbis ami a szóban forgó családnevek közszói alapját illeti. Ugyanis a Duna folyásától keletre csupán Bács-Kiskun megyében bukkannak fel szókezdő helyzetű *i*-s adatok, annál keletebbre azonban sehol sem (l. 7. ábra).

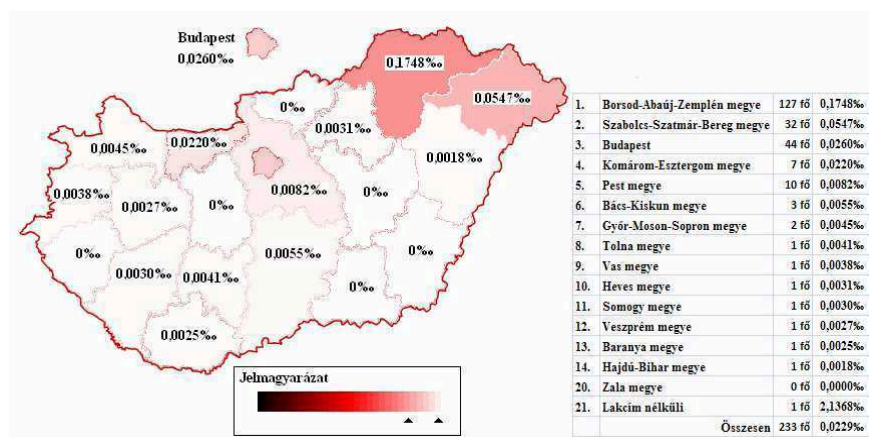

7. ábra: Az *Iharos* családnév nyelvföldrajza

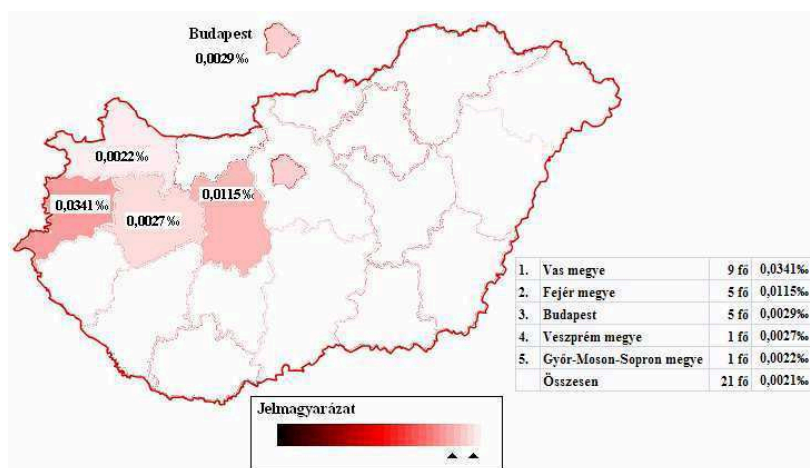
2.5. A következő név, a *Matóca* rendkívül ritkának számít a mai Magyarország területén; a CsnSz. sem adatolja. Képzésmódja alapján szláv eredetűnek tűnik, s minden bizonnyal a *Matej* (~ m. *Máté*), esetleg a *Matúš* (~ m. *Mátyás*) becézett alakja, s a *Mato* becenévi alakhoz kapcsolódhatott hozzá további derivátorként a szl. *-ca* képző (a szlovák *-ca* képzővel kapcsolatban vö. KNEZSA 2003: 307), bár az sem zárható ki teljességgel, hogy a magyarban keletkezett, hiszen a magyarban is ismeretes ez a derivátor (vö. KNEZSA 2003: 286–7). Ebből a megfontolásból gondolom úgy, hogy maga a szóban forgó név többes eredetűségének tekinthető. Névviseelőinek kis számából következőleg földrajzilag eleve szórványos adatolásával kell számolnunk.

A 8. ábra alapján egyértelműen megállapítható, hogy a *Matóca*-nak mind a névviseelőik számát, mind pedig az egyes megyék össznépességéhez viszonyított arányait tekintve Vas megyében van a legtöbb névviseelője. Ez nagyban valószínűsíti, hogy egyúttal a név keletkezési góciát is ide köthetjük. A többi régióban vélhetőleg nem is oly régi keletű belső migráció következtében adatolható a név.

Vas megye az országnak az egyik olyan régiója, ahol régtől együtt él és főként nyelvi szinten is érintkezik a magyar a szlovénnel és a horváttal. Éppen ezért még jobban megerősödik a gyanúnk, hogy elvileg a névnek többes eredetűségével kell számolnunk.

8. ábra: A *Matóca* és *Matócza* családnevek nyelvföldrajza

2.6. A *Kajati* és *Kajáti* nevek történeti vonatkozásukkal is az ország keleti régiójába kalauzolnak bennünket. A CsnSz. is csak gyér számban közöl róluk adatokat. Ha teljesen következtetések akarnánk lenni, elkülönítve kezelnénk őket, ugyanis a tövük más-más helynévre vezethető vissza: a *Kajati* egy abaúji (feltehetőleg a mai Füzérkajata), a *Kajáti* pedig egy sárosi településre (ma: Kojatice, l. SEBŐK 1997). A szinkrón adatok azonban nem jogosítanak fel bennünket erre, hiszen e nevek alakváltozatai az idők során összekeveredhettek. Ez indokolja, hogy a CsnSz.-hoz hasonlóan alakváltozatokként kezeljük őket.

9. ábra: A *Kajati* és *Kajáti* családnév nyelvföldrajza

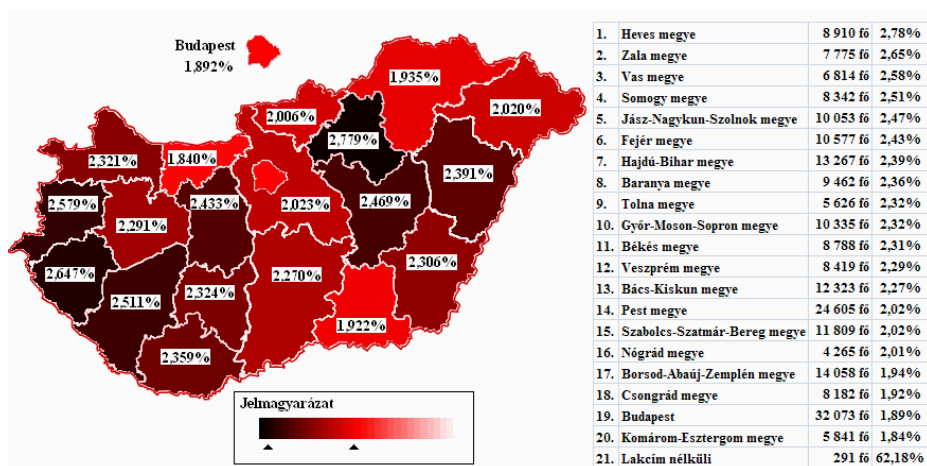
2.7. Fentebb csupa ritka vagy kisebb megterheltségű névvel foglalkoztunk, ezért a családnévatalaszban rejlő lehetőségek megcsillantására utolsóként indokoltnak látszik egy nagy gyakoriságú nevet választanunk. Mivel fentebb hivatkozott írásomban (VÖRÖS 2009a) a leggyakoribbnak bizonyult *Nagy*-gyal már foglalkoztam, az alábbiakban a szinkrón magyar családnévállomány második leggyakoribb neve, a *Kovács* kerül terítékre.

Az adatbázis kiválóan alkalmas arra, hogy a vizsgálandó nevek összes létező alakváltozatát felkutassuk. A mennyiségi vizsgálatokhoz ez kikerülhetetlen feladat, hiszen csak így juthatunk releváns következtetésekre. Az 1. táblázatban gyakoriságuk sorrendjében mutatom be *Kovács* családnévünk alakváltozatait.

	Alakváltozat	Néviselők száma
1.	<i>Kovács</i>	219 068 fő
2.	<i>Kováts</i>	1 918 fő
3.	<i>Kovacs</i>	625 fő
4.	<i>Kovách</i>	203 fő
5.	<i>Kovach</i>	55 fő
6.	<i>Kovats</i> és <i>Kóvác</i> s	3-3 fő

1. táblázat: A *Kovács* családnév alakváltozatai

Megállapíthatjuk, hogy a 221 875 adat döntő többségét (98,73%) a *cs-s* írásképi alakváltozat teszi ki. Mivel igen gyakori névvel van dolgunk, a térképen szereplő adatokat nem ezrelékben, hanem százalékban adom meg. A *Kovács* országos viszonylatban 2,183%-os részesedést mutat.

10. ábra: A *Kovács* családnévnek és alakváltozatainak a nyelvöldrajza

A 10. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy a *Kovács* az ország minden megyéjében megtalálható, s nagy koncentrálttsága okán az előzetes várakozások szerint az egyes

régiók között nem várható jelentős aránybeli eltérés. Ennek ellenére azt tapasztaljuk, hogy egyes megyékben az átlagosnál jóval sötétebb árnyalatot kapunk. Okai szerteágazóak lehetnek. Ezek közül meglehetősen önkényesen emelem ki, hogy ott, ahol az ómagyar korban jelentősebb szláv népességgel számolunk, a *Kovács*-ok is tekintélyesebb arányt képviselnek. Ezen túl bizonyára azokban a térségekben is az átlagosnál nagyobb százalékokat találunk, ahol hajdan intenzívebb vasműves tevékenység folyt. A név országos elterjedtségét nyilvánvalóan azzal is összefüggésbe hozhatjuk, hogy a falvakban mindenütt kellett lenniük lópatkoló iparosoknak, akiket ugyancsak *kovács*-nak nevezhettek. A *Kovács* lekérdezésekor próbaképpen a *verő* szót is beütöttem a keresőbe. Eredményként számtalan olyan családnévvel találkoztam, amely összetétel utótagjaként tartalmazta a keresett szót (*Diöverő, Hadverő, Kincsverő, Kötélverő, Rézverő*). Rajtuk kívül 251 puszta *Verő*-t is találtam. Ez utóbbiak azért érdekesek számunkra, mert az ómagyar korban a kovácsmesterség megjelölésére létezett egy másik szavunk, a *(vas)verő*, amely a későbbiekben közszóként ugyanúgy alapját képezhette egyes családneveinknek, mint a szláv eredetű *kovács*. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a *Verő*-ből csak ilyen kevés családnév adatolható a szinkrón magyar névállományban. Egyébiránt ezek egy része korántsem biztos, hogy a *(vas)verő*-re megy vissza, hanem a fentebbi példák (*Kötélverő, Rézverő*) vagy az azokhoz hasonlatos szerkezetek valamelyikének rövidüléseként jöhetett létre. Az okok szerteágazóak; számbavételükre területi korlátok miatt ebben a munkában nem vállalkozhatunk.

3. Zárásul illenék röviden arról is szólni, hogy milyen ütemezésben és bontásban tervezem az atlasz publikálását. Ez azért sem kerülhető meg, mert lektorom 10 pontba szedve fogalmazta meg ez irányú kérdéseit. Bár a korpusz feldolgozottságának jelenlegi állása alapján felelőtlenség lenne részletesebb tervekről szólni, annyit azért az eddig elkészített mintegy 30 térkép alapján is óvatosan megfogalmazhatunk, hogy a publikálást illetően leginkább lexikai, morfológiai és jelentéstani bontásban gondolkodom. A térképek természetesen hangtani és onomatodialektológiai vizsgálatokhoz is felhasználhatók lesznek. A távlati célok között szerepel, hogy olasz mintára a szélesebb közönség számára is hozzáférhetővé és bizonyos megszorításokkal lekérdezhetővé tegyük az adatbázist. Teljességre egyetlen kötetben sem törekedhetünk, hiszen az alakváltozatokkal együtt majdnem kétszázezer különféle családnévet tartalmaznak a statisztikák. Éppen ezért minden esetben nagy körültekintést igényel, mit és főképpen hogyan válogatunk be az anyagba. Ennek előkészítése most folyik. S még mielőtt ismételn az a vád érne, hogy ebből az írásból kimaradt a tervek részletesebb bemutatása, mentségemül említem: rendkívül rövid idő telt el azóta, hogy az adatbázisban kutathatók. Szinte csak zárójelesen jelzem, hogy a fentebb bemutatott térképek elkészítésére csupán egy hónap, 2009 augusztusa állt rendelkezésemre.

Végezetül arról, hogy miért is váltogattam az előző bekezdésben az egyes és többes számot. Azért, mert a feladat nagysága csak a kezdet kezdetén teszi lehetővé, hogy egyedül dolgozzam. Már most tervezem, hogy a későbbiek során csapatmunkában történik meg a korpusz további egyértelműsítése, kódolása és összetettebb lekérdezhetővé tételére szolgáló feldolgozása. Ehhez mielőbb jól felkészült névtanos érdeklődésű nyelvész és nem nyelvész szakembereket kell keresnem. Utolsóként említem, hogy a vállalkozáshoz elengedhetetlen megfelelő anyagi háttér biztosítása, amely nagyban befolyásolhatja a készülő szinkrón magyar családnév-atlasz sorsának alakulását.

Hivatkozott irodalom

- KNIEZSA ISTVÁN 2003. A magyar és szlovák családnevek rendszere. In: Uő: *Helynév- és családnév-vizsgálatok*. Budapest. 255–349.
- SEBŐK LÁSZLÓ 1997. *Határokön túli magyar helységnevszótár*. Budapest.
- VARGA JÓZSEF 2003. *Muravidéki személynevek*. Lendva.
- VÖRÖS FERENC 2002. *Magyar–szlovák családnevek nyelvöldrajzi vallomása*. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2001. augusztus 23–25*. Szombathely. 305–15.
- VÖRÖS FERENC 2003. Felvidéki családnevek onomatodialektológiai vallomása. *Névtani Értesítő* 25: 143–7.
- VÖRÖS FERENC 2004. *Családnévutatók Szlovákiában*. Pozsony.
- VÖRÖS FERENC 2007. Egy hungarocentrikus Kárpát-medencei szinkrón névföldrajz szükségességéről. In: GUTTMANN MIKLÓS – MOLNÁR ZOLTÁN szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2007. augusztus 22–24*. Szombathely. 299–307.
- VÖRÖS FERENC 2008a. Kárpát-medencei családnévutató és -topográfia. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 52: 61–72.
- VÖRÖS FERENC 2008b. Nyelvhatárközelben – jogfosztottan. Széljegyzetek Alsószézi 1945–1959 közötti névélettanához. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24*. Budapest. 507–18.
- VÖRÖS FERENC 2009a. Mutatvány a mai magyar családnévatalasz előmunkálataiból. Megjelenés előtt.
- VÖRÖS FERENC 2009b. Helynév a családnévben. A *Füzék* alakváltozatairól nyelvöldrajzi és történeti megközelítésben. Megjelenés előtt.

VÖRÖS FERENC

FERENC VÖRÖS, Comments on the Atlas of Hungarian Family Names in preparation

Preparatory work on an atlas of synchronic Hungarian family names were started in June, 2009. The database contains the family names of all inhabitants of Hungary. According to a survey carried out on 1st January 2009, this contains 10 165 833 items of raw data. The data can geographically be localised, which makes the investigation of the linguistic geography of family names possible. This paper displays and comments on some maps which present mostly lexical, historical orthographical and onomatodialektological facts of interest. The author also calls attention to the fact that the maps in preparation will surely have wide practical applicability for experts. The maps will indicate the frequency of surnames in comparison to the total number of the local population according to counties. Furthermore, the absolute number of the name bearers and that of the variations of each name form will also be given on the maps.